

ACTE D'HOMENATGE A ENRIC RIERA I FORTIANA

PRESENTACIÓ DEL SEU LLIBRE: *Els afrancesats a Catalunya*,
Barcelona, 1994, Curial (381pp).

per Lluís Roura Aulinas

En primer lloc, vull agrair, al Departament d'Història Moderna i al seu Director, la deferència que han tingut amb mi, pensant que podia ser una persona apropiada per participar en aquesta presentació del darrer llibre d'Enric Riera, i donant-me així l'oportunitat de sumar-me a aquest merescut acte d'homenatge a la seva persona. El meu agraïment ve motivat, a més, pel fet d'haver-me facilitat, al mateix temps, una nova ocasió de retrobar-me amb els companys i amics d'aquest Departament.

Ves per on, doncs, Napoleó, que en altre temps va ser causa de divisió -també entre catalans-, avui esdevé motiu de trobada i d'amistat, si més no entre historiadors d'aquest país; no es tracta pas d'un prodigi, tot i que tampoc m'atreviria a treure-li mèrit.

* * * *

Sentir-se “respectuós”, “enamorat de Napoleó” i “orgullós de trobar-se sota la seva protecció”, no era una manera d'expressar-se exclusiva dels afrancesats. Aquestes “floretes” a l'emperador havien sortit, precisament, de la boca del mateix Ferran VII, per adornar el contingut del tractat de Valençay (del 8 de desembre de 1813). “El Deseado” havia signat aquest tractat feliç en el seu empresonament -que ell mateix qualificava d’“esplèndid hospedatge” i no dubtava a manifestar a l'imperial carceller que estava “disposat a prolongar [l'empresonament] molt gustosament encara que fos per tota la vida”!. Com és sabut, en aquell tractat s'havia convingut que

“Todos los españoles adictos al rey José, que le han servido en los empleos civiles o militares, y que le han seguido, volverán a los honores, derechos o prerrogativas de que gozaban; todos los bienes de que hayan sido privados, les serán restituidos” .

Hauríem de concloure, per això, que Ferran VII era afrancesat? o que tots els afrancesats eren tan “amfibis” (com *La abeja española* qualificaría els afrancesats) o roïns com “el Deseado”, que un cop a Espanya i malgrat el tractat de Valençay, signaria un decret d’expatriació i proscripció indefinida dels qui havien donat suport a Josep I? O bé podem considerar més conseqüent i rigorós el criteri de Napoleó, que denunciava la culpabilització propiciatòria que dels afrancesats feien els intrigants i arribistes de la Cort de Ferran VII després de la sortida de Josep I? ...És clar que Napoleó en realitat tampoc els tenia en massa bona consideració, ja que al *Memorial de Santa Elena* no dubtà de referir-s’hi amb una evident altivesa:

“...per a assentar-se millor [diu en referència als qui governaven amb Ferran VII] no han dubtat en abocar tot el que és detestable, així com el crim de les desgràcies sofertes, sobre la massa dels *babaus*, els quals han estat proscrits i són ara a l’exili; aquelles persones de naturalesa honrada que tot primer varen censurar amb insistència el viatge de Ferran [a Baiona] (...) i que després varen prestar jurament a Josep I (...)”.

No seria més just qüestionar-se sobre la correcció de pretendre englobar sota un sol terme, nascut a més amb clares intencions vexatòries -el d’*afrancesat*-, una realitat tan diversa i contradictòria? Sobretot, si tenim present que, a la multiplicitat de factors que van incidir en l’actitud política dels “afrancesats”, s’afegí, des del primer moment, el combat d’interessos, d’ideologies i de política que va caracteritzar la guerra anomenada, precisament al nostre país, guerra *del francès*. Posteriorment s’hi sumarien una memòria i una ciència històriques que, en aquesta qüestió, com en tantes altres, nasqueren amb un llast que encara es resisteix a ser compensat.

És ben just, doncs, que l’aportar informació rigorosa sobre aquest tema mereixi el reconeixement dels treballs de primer ordre. És per això que l’estudi d’Enric Riera té, d’entrada, un doble mèrit: el d’abordar un tema clau per a un període fonamental de la nostra història, i el de fer-ho, per primera vegada, de manera específica i global, posant les bases per a superar un buit injustificable en la historiografia catalana.

* * * *

Els treballs d'Artola, Juretschke, Jover, Mercader, Fontana... sobre l'afrancesament espanyol fa temps que van superar el simplisme del clixé d'antipatriotisme amb què s'anatemitzava automàticament els afrancesats, i mostraren l'interès dels autors per escatir el complex panorama de les actituds polítiques i ideològiques manifestades en el marc de la crisi d'antic règim a Espanya. Així mateix, tant les aportacions sobre les darreries del segle XVIII com les que fan referència als inicis de la revolució liberal han desfet els equívocs que durant un temps havia sembrat l'aplicació del qualificatiu afrancesat feta per Défourneaux a la figura d'Olavide. Recentment, treballs com els de Dufour, Higuera o La Parra -amb el seus estudis centrats entorn al clero afrancesat- han anat posant les bases per a una comprensió global del fenomen. Al mateix temps, algunes monografies -com la de Ll. Mª Puig- remarcaven l'especificitat del fenomen afrancesat a Catalunya i alguns assaigs sobre el País Valencià (com els de Joan Brines) destacaven la importància del fenomen en el teixit social, evidenciant-ne així, la transformació, i fent palesa la manca de vies a través de les quals hagués pogut ser reflectida políticament. En aquest sentit, el recent estudi de Luis Barbastro Gil sobre l'emigració política dels afrancesats ha coronat un aspecte tan destacat en la recerca sobre el tema com és la importància social dels afrancesats. Ara sabem, doncs, que lluny de poder reduir el fenomen a l'anècdota, l'afrancesament va mostrar, a molts llocs, l'existència d'una mesocràcia, a cavall entre l'élite aristocràtica reformista i les inquietuds burgeses, que cercava unes pautes polítiques que encaixessin amb els seus interessos. La seva frustració no pot pas ser deslligada del retard i de la particularitat que registraria, a Espanya, el procés revolucionari que marcà la superació de l'antic règim.

És en aquest clima que cal situar i valorar el llibre d'E. Riera sobre els afrancesats a Catalunya, car revifa l'interès per una pedrera que, entre nosaltres, semblava haver estat abandonada, abans d'explorada; i planteja el tema des de l'amplitud de mires necessàries, però sense esquivar el treball bàsic que mancava, com el de la recopilació biogràfica.

Aquests dos aspectes marquen, en efecte, dues parts ben clares en el llibre que comentem. Tot i que no vull pas amagar la meua discrepància amb algunes de les consideracions que s'hi formulen -sobretot a la primera

part-, hi ha un mèrit ben clar, situat per damunt de les diferències: l'amplitud de plantejament. És evident que cap balanç sobre els afrancesats -encara que fos en l'accepció política més restrictiva- escapa a la curtedat de mires habitual, si no engloba les referències a la Il·lustració i a l'impacte de la Revolució francesa. D'altra banda, la segona part del llibre, per a mi la més interessant, facilita un important apropament biogràfic a partir d'un esquema que pot servir d'estímul a una anàlisi sociològica que permeti ponderar l'impacte de l'afrancesament damunt les categories socials mencionades (els eclesiàstics, la gent de toga, els homes de ciència, la burgesia i la gent d'armes). En els diversos personatges biografiats, E. Riera ha reeixit a culminar i integrar un enorme esforç de síntesi amb la recerca de primera mà. En alguns casos, com en el de Tomàs Puig, fa un brillant recorregut biogràfic que pot ser un model d'aquell tipus de biografies que tanta falta ens fan; i en altres, facilita una inestimable eina de treball.

Només amb obres com la present, que parteixin de la necessària humilitat de la síntesi, sense esquivar la recerca, podem confiar que algun dia hom emprengui, també, la tasca de biografiar sistemàticament els nostres personatges del segle XVIII i d'inicis del XIX. Comença a haver-hi monografies remarcables, però sovint resulta difícil averiguar fins i tot el lloc i la data de naixement o de defunció de molts dels personatges que ens interessaria conèixer. Quant als afrancesats, és clar que amb el llibre d'Enric Riera s'ha donat un bon pas i una empenta en aquest sentit, la qual cosa ens permet confiar que la relació biogràfica dels nostres afrancesats pugui ser ben aviat completa. Perquè en el cas de l'afrancesament la biografia és especialment important, ja que només amb el màxim d'informació de les individualitats hom arriba a adonar-se de la complexitat del fenomen, i del fet que equivoquen el tret aquells que pretenen seguir restringint la qüestió entorn a si foren o no patriotes, arribistes, o "amfibis". Només situant-nos més enllà de la valoració moral podem pretendre copsar el seu sentit polític i social a la nostra història. En la mesura que hi reeixim, no hi ha dubte que disposarem d'un bon referent per a contrastar-lo amb comportaments polítics d'altres moments cronològics, inclosos els dels nostres dies. L'interessant del comentari que Goya va escriure al peu del gravat on havia representat gent poderosa que avançava lligada i perduda, i que deia "no saben el camino", no és pas saber si es referia -tal com alguns han suggerit- als afrancesats, sinó la

intemporalitat i polivalència del comentari -a més de la versemblança que pugui tenir aquella atribució-. Perquè allò que destaca en l'interès de l'afrancesament polític són, precisament, les relacions entre les conductes socials i el poder, en moments de crisi i de transformació. Algú s'atreveria, per exemple, a negar actualitat a aquella llegenda de Goya sota d'un gravat en el que fàcilment s'hi poguessin identificar aquells que avui tenen capacitat de prendre decisions des del poder? Probablement de la frase de Goya només trobaríem desfasada la benevolència amb la qual pot ser llegida. És l'avantatge que ens dóna la Història: la de permetre'ns analitzar, amb la fredor de la distància, molts dels comportaments que encara avui segueixen apassionant les nostres conductes diàries; i obres com les d'Enric Riera ens proporcionen els instruments per poder fer-ho.